

Landskap: Småland. Upptecknat av: Karl Olausson  
 Härad: Sunnerbo. Adress: Sala Hamneda.  
 Socken: Bjättersyd. Berättat av: Maria Magnusson  
 Uppteckningsår: 1935. Född år 1858 i Bjättersyda socken.  
 Gustav Magnusson (med flera)

Uppteckningen rör <sup>1</sup>Äldre Tiders julseder  
 och julfirande.

<sup>2</sup>Förberedelserna till julens firande: s. 1

Seder och bruk på julefton: s. 4.

Julnattens mystik: s. 12.

Ötrefärden till kyrkan: s. 18.

Juldagen: s. 16.

Annandag jul: s. 17.

"Tjunnoda knut" i julen uti: s. 18.

18 blad.

Julkägliden är och har väl alltid  
varit en glädjens högtid, lika ef-  
terlängd i stora hus som i små  
kojar. Barnen ha räknat dagarna  
till julaften om och om igen för  
att slutligen en morgon utropa  
"i dag är det julaften. Då vi ar små  
barnalöppar höra denna längtan,  
förstå vi den så väl: vi ha själva  
i vår egen barndom upplevt det sam-  
ma. Med är väl något som uppvä-  
ger barndomens julor.

Själva förberedelserna till högti-  
dens firande vara mycket omfat-  
tande i äldre tid. Först slaktade  
man "julgrisen" och beredde alle-  
handa läckra saker; såsom korv, sylt

och dyl. Tillvägagångsättet vid slakt-  
ningen var rätt kuriöst. Den dag  
grisen skulle "slaktas", steg man  
upp vid 3 tiden på morgonen, ledde  
in grisen i stugan samt började  
slaktningen som tog ganska lång  
tid. Att koningsrummet såg gan-  
ska elustigt ut efter slakten, bryd-  
de man sig ej det ringaste om.  
Efter slaktningen följde brygden  
av "jöl" och "jöladsicka", som var  
ett mycket tidsödande arbete och  
alltid utfördes i hemmet. Efter  
slakt och brygd började den stora  
brädbakningen som denna gång  
betecknades "jölakåt" och tog flera  
dagar i anspråk. Först bakades

Småland  
Sunderby  
Hälsing 1935

4453

Nil Svensson  
Jens Pettersson: A.B.  
7. 1854 G. a.

"bachtis" det grova brödet, som  
skulle räcka till våren. År detta  
bröd, tillrett av råg och havremjöl  
(kallat "blandbröd") samt torikat på  
stänger inne i stugan, skulle sö-  
ningssmannen äta ett stycke ute  
på åkern då vårsåden såddes: detta  
för att skörden skulle bli god un-  
der året. Råkade en brödhaka bli  
vänd då man tog den ur "sngen"  
var detta ett varsel om att någon  
av familjens medlemmar kom  
att dö under kommande år.  
Efter tillredningen av blandbrödet  
bakades det egentliga "julebröst" vil-  
ket bestod av flera sorters, både grov-  
re och finare, däribland även må-

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

8.

got: vetterbröd (vetebros). I t. harnen  
bakade man särskilda små bröd  
som formades till figurer såsom  
gubbar, hästar och dyl.

Hu skulle storslådningen äga rum  
Galaet som ej stiftat bekant-  
skap med vatten sedan midsom-  
mar skulle "hyddas av". I stället  
för skurborste använde man en  
halm eller granvicka. "Dera fenn-  
stär och näblär" (allt omålat) sku-  
rades o putades så gott man kun-  
de. De "refeterade" väggarna kalkströ-  
kas (På många ställen voro väggar-  
na rappade med murbruk) och  
laket borstades eller kritades.  
På "julaftens morn" var man

"kittja äppe" för att pynta stugan och göra fint till hölgan. En duk uppfästes i taket och i varje hörn hängdes ett äpple. Arbetet med dukens uppfästande kallades "penn äpp jullen" i mitt <sup>här</sup> Ten av duken upphängdes en krona av råghalm, eller av bast och svinhår. Det var nog ej på alla gårdar man prydd taket med dessa vackra kronor och var man så fattig att duk saknades, så lade man spintade trästicker på bjälkarna över bordet. Något vackert ville man ju ha. På väggarna uppsattes "julepappor". Dessa papper med bilder av apostlarna

uppfästes i de runt stugan belä-  
na bjälkarna vilka kallas "sparre-  
-därrar" namnet "sparrestua".

På matbordet placerades "julepple-  
tröt" vilket bestod av ett trästativ  
med uppåttvänder pinnar, varpå  
äpplen uppsattes. På juleaftens  
förmiddag hode man på många  
småsysslor att uttrötta. Männen  
högg ved och passade djuren. Litet  
innan kvällen uppsattes "jule-  
kända". (De härvar som uppsattes  
i träd eller på stakar-ofäst två  
på varje görd-vare karrekörvar  
som undantagna vid träskningen)  
De man fått stugan pyntad, bar  
man in julhalmen som lades

Småland  
Sunnarbo

4453

1785 Karl Ericson, Jula  
1815 Maria Lagerström m.fl.

Hälsing 1788 1935

på gärdet. Julhalmen på gärdet  
var ett av barnens förmåsta  
glädjämnen: de fingo nämligen sitta  
sitt och leka i halmen. De halmar  
brukade barnen göra små kårvar  
kallade "julpyttor" och dessa användes  
för olika slags lekar, såsom:  
"Ta julpyttan" "leka jömmen" etc.  
I skymningen tvättade man sig  
på hela kroppen i ett och samma  
vatten. En sed var att hustrun  
skulle hjälpa sin man vid tvätt-  
ningen; detta för att sängen skul-  
le bli god under det kommande år.  
Det var även en sed att gå och  
"bita i jennstån" då tagningen ut-  
fördes så stort att detta lät sig göra.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

X



Då man tvättat sig, tog man  
"hållasklar" på sig samt "dippade  
i grytan". Grytan med sovelspadet  
placerades på en stol, pall eller dyl.  
och runt grytan stödde man sig  
i ring, doppade bröd i sovelspadet,  
samt fick äta så mycket "sål" man  
ville. Hur fattiga man än  
hade det, så om juleften fick man  
äta så mycket man ville. Bland  
det myckna sovelskikten om jul-  
aften var särskilt "grisarompan"  
en betydelse. Det var oftast de ät-  
tre männen som fick äta gris-  
suanen, ty om barn eller yngre  
personer äto av den, så började de  
"växa neppa". (liktys med 'växa nedåt'.

eller bli mindre) Alltefter som  
man åt av grissenssen skulle  
man för varje led som varskara  
hava en "syn". Solet höll man  
direkt i handen, ty gafflar vara  
ohända ting. Då alla were mätta  
och glada, samt alla husets folk  
samlade, tog husfädern med boken  
och läste julens evangelium, varef-  
ter några julsånger sjöngas.  
Senare på kvällen dukades bordet  
med "lutfisk, vitä gäst, brer samt  
öl, drecka och säul". Solet kokade  
så mycket att det varade till nyår.  
Då man satte sig till bords, fanns  
framför vara cens plata några  
små bröd, uppstaplade i en hög

sk. "julahöj". Bräden i en julkäg  
vara: underat en liten grov kaka,  
därpå en något finare, sedan en  
liten ost och överat en kringla  
med Tala kött i, kallad "Talaköta-  
kringla". I barnens julkägar fanns  
fjärran några småbröd av olika form.  
Det fanns de som klädde ut sig  
och gick omkring för att skräm-  
ma folk. Dessa utklädda personer  
kallades "julaspäke" men vara of-  
test barn eller två i sällskap. Och  
man på sig några gamla paltar  
och ett vitt lakan omkring sig,  
kunde man ju skrämma även en  
djär person. Julspäken har ej  
setts till på minnena 80 år.

Bruket att utdela "julklappra"  
har gamla anor. Sålunda torde  
julgåvor ha utdelats i början på  
1800-talet, och troligen långt därefter  
innan. Den som utdelade julgåvor  
i hemmen tog en bockhud på  
sig. (Då man slaktade gamla  
bockar lät man hornen sitta vid  
huden) och kallades "julbockhå".  
Då man ville ge sina grannar  
några julgåvor brukade man ofta  
kasta in gåvorna genom dörren,  
och sedan hastigh försvinna in-  
nan man blev påtagen. Ty i detta  
fall måste man anses följa med  
in i stugan för erkännande av  
traktering. Det förekom även att

julklappar av skämtsam karaktär för att driva gåck med någon utdelades. Silunda kunde det hända att dörren öppnades på glänt och ett paket insluddes, som vid öppnandet befanns innehålla gamla Trevar och dyg. Päck man fått i en persan som inkastat sidan giva så vankades det stryk om man förmodde giva sidan. Julgäverna utdelades juleaftnas kväll. De egentliga julgäverna äro säkerligen de äldre av de båda i arten förekommande formerna. Jag skall tala något om den betydelse man tillskriver juleaften i äldre tid. Julnatten hade sin

Särskilda mystik, grundad på generationers orubbade tro på denna natts egenskaper att för människan uppenbara händelser och ting som skulle ske under kommande år. Som man till en gäst då folket åt kvällsvard kunde man genom att se in genom fönstret få reda på om någon av familjens medlemmar skulle dö under kommande år; denne sågs nämligen sitta huvudlås vid bordet.

Det fanns de som gingo sk. "ååå-gång" (årsgång). Den som skulle gå årsgång sade ej ett ord julaf-  
ton, gick ut i skymningen eller senare på kvällen och fick se

märkliga ting. Han såg hus byggas, hus rivas. Han mötte likfärder, där sådana kom att passera. Han hörde barn skraka där sådana kom att födas. Han kunde höra liens gång på sådesfältet. Att gå årgång kunde endast vissa personer göra. Ty det var farligt: - man kunde bland annat möta "glassen" och då fick man slänga benen i kora medan man gick förbi. Klockan 13 på natten kom den mystiska tidpunkten, då man trodde att alla dött fick liv för en stund. Kl. 12 trodde man att de döda komma till sina förra hem, för att se

hur de hade det. Om julematen  
trädde man att de döda hade otte-  
sång i kyrkan. Det berättas om  
dem som kommit för tidigt till  
ottesången i kyrkan och pinga  
ise de dödas måsar.

Di man itit kvällarord på jul-  
aftens kväll "rödde" man sjön  
bortet, ty detta skulle stå dukat  
hela julen. Julaftens kväll gick  
man till ringa tidigt för att  
hinna tillottesången. Till kyr-  
kan gick man oftast i flock, ly-  
sande sig med stora tjärvedsblor  
vilka vid framkomsten till kyr-  
kan lades i en hög och bildade  
ett stort blås. Förvisso var det



ett pråktfullt skådespel att  
se dessa öttefärder med brinnan-  
de bloss, vilka <sup>spände</sup> ett mystiskt sken  
i den mörka vinternatten.

Efter ötteåringen sprang man hem  
så fort man kunde. Ty den som  
först kom hem från julettan  
blev den snabbaste mannen, och  
fick sin gräde först inbärgad  
under kommande år. Då man kom  
hem från kyrkan skulle man  
shaka frukttreden: detta skulle ut-  
föras innan man gick in i stu-  
gan, samt ha den betydelsen att  
frukten skulle bli god till året.  
För att sämjän skulle bli god, ha-  
de alla husets medlemmar bitit

Småland  
Sunderby  
Hälsing  
1935

Yng. Karl Svensson  
4453  
Hammars  
1857 m. fr. brödrar

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

17.

ett och samma äpple innan  
man begivit sig till kyrkan  
om morgonen. Då man kom hem  
från kyrkan kunde man genom  
att betrakta bränderna efter jul-  
bräsen få se hur många gäster  
man fick under julea. Så många  
bränder som fanns, så många gäs-  
ter fick man. Juldagen fick man  
ej sopa stugan. Ty då sopade man  
ut egendomen (äffändomman)  
— juldagen var en av de fyra "rån-  
paddarna" och samma regler i fråga  
om sopningen gälde även de tre  
andra som vara "fruedan, messim-  
masda" och "miechölsmaasda".  
Andardags morgon (andardas maan)

var man uppe tidigt för att gåda  
ut ur lodugården, först i sin egen och  
sedan i grannens, om denne ej hunnit  
upp. Den som först gick utgådet  
ur lodugården blev den häckaste  
och dupligaste personen under komman-  
de året. I samma syfte hade man  
varit ute och "sjött" skatorna om jul-  
dagen. På goda dag knut, hörde man  
ut julen. Men tog handdukar och dyg  
och viftade ut julen med. Helmen  
uthers och fogelkåpsarna medtogas  
och användes till strö.

Helmen på golvet har man ej haft på  
de sista 20-30 åren. Julspöke har man ej  
sett sedan början av 1900 talet. Skätta skator-

slutet av 1800 talet

na, och springa från kyrkan, samt flera  
andra seder har upphört för ca. 50 år sedan.  
Bruket att dansa i kyrkan lever dock kvar.